

„A római jog alakítója az európai társadalomnak”

Interjú dr. dr. h. c. Hamza Gábor jogtudóssal, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) rendes tagjával, az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) professzorával

“Civil (Roman) law shapes European society”

Interview with Dr. Dr. h.c. Gábor Hamza, Professor of Law, Full Member of the Hungarian Academy of Sciences, Professor at the Eötvös Loránd University (ELTE)

■ Az idén 350 éves jubileumát ünneplő Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán nagy hagyománya van a jog oktatásának. Milyen metódussal dolgoztak az első római jogi szemináriumokon?

– A római jogi szeminárium 1887-es alapítása Vécsey Tamás nevéhez fűződik. További érdekes kapcsolódása az egyetemhez, hogy Eötvös József felkérésére ő volt a névadónk, Eötvös Loránd nevelője. Magántanári kinevezését az 1863. szeptember 24-én kelt udvari rendelet hagyta jóvá. Előadásait az 1863–64. évi tanév második szemeszterében kezdte meg, melyek a hallgatóság körében páratlan népszerűségnek örvendtek. A jogászhallgatóság oktatásában, nevelésében és arculatának formálásában fél évszázadon át vett részt. Leginkább színvonalas előadásaival és a fiatalok nevelése iránt érzett kötelességtudatával tűnt ki. A szemináriumokon főként szövegelemzéssel foglalkozott, és a római jogi szövegek mélyebb ismertetésén keresztül adta tovább tudását. A mostani graduális, még inkább a posztgraduális képzésben is fokozott mértékben volna szükséges alkalmazni ezt az oktatási formát.

■ A római jogi tankönyv minden joghallgató, sőt már végzett jogász első számú kézikönyve. Az abból merített

tudás a későbbiek során is megkerülhetetlen. Napjainkban milyen aktuális kérdései vannak a római jog kutatásának?

– Róma kivételes helyzete az állam és a jog intézményeinek területén döntően arra vezethető vissza, hogy az Urbs története során mindvégig szerves kapcsolatban állt az őt körülvevő világgal, attól nem különült el, hanem annak intézményeit – átalakítva és „jobbá téve” (Cicero-Africanus) – beépítette saját világába. A római jog realitásjellege és humá-

nus, az embert középpontba állító természete evidencia a római jogtudósok és általában a joggal kapcsolatban lévő rétorok, filozófusok és politikusok számára. A római jog oktatásának legitím volta az európai egyetemeken egészen addig kétségtelen volt, míg meg nem jelent önálló tárgyként a tanrendben a nemzeti jog, a *ius patrium*. Magyarországon a nagyszombati egyetem 1667-ben alapított jogi karán már kezdettől fogva oktatták a római jog mellett a *ius patriumot*. A római jog, pontosabban annak intézményi alkotóják a „nemzeti jogok” kereteit. Ez újabb érv – nézetem szerint – a római jog oktatása mellett, ezúttal történeti perspektívában, a nemzeti jog(ok) oktatásának korában is. Önálló tanulmány tárgya lehetne annak elemzése, hogy a római jog e prototípusszerepe a XXI. században milyen módon és mértékben érvényesül. Az eltérések az egyes országok viszonylatában nézetünk szerint még századunkban is visszavezethetők, legalábbis részben, a római jog recepciójában mutatkozó különbségekre. Ugyancsak döntő szerepet tölthet be a római jog az egységes, vagy legalábbis tendenciaszerűen egységes európai joggyakorlatban, pontosabban annak kialakításában. A XXI. században és az elkövetkezendő századokban megőrzi a római jog a különböző jogrendszerek részére modellszerpét. A római jog az autonóm léttel rendel-

■ This year the Faculty of Law of the Eötvös Loránd University (ELTE) celebrates its 350th anniversary. Teaching Roman law has a long tradition at its Faculty of Law. What methods were used at the first Civil (Roman) law seminars?

– The establishment of the civil (Roman) law seminar in 1887 is related to Tamás Vécsey. A further relation to the university is that upon the request by József Eötvös, he was the tutor of Loránd Eötvös, the namesake of our university. His certificate as a professor was authorised by a decree from the court issued on 24th September 1863. He began teaching in the second term of the 1863-64 academic year, and his lectures were very popular with the students. He participated in the teaching, education and shaping the image of the lawyers for 50 years. He was most renowned for his high standard lectures and the devotion to educate the youth. In his seminars he mostly dealt with the analysis of texts and passed on his knowledge through the deeper introduction of Roman law related texts. This method of teaching should be used with regular graduates and even more with graduate students today.

■ The Civil (Roman) law textbook is the primary handbook for every student of law and for the full fledged lawyers as well. The knowledge gained from it is essential in the course of the career later as well. What relevant issues does the research of Civil (Roman) law have today?

– The special situation of Rome in terms of state and legal institutions originates from that fact that in the history of the Urbs i.e. Rome it had always been in an organic link with the surrounding world, and did not get separated. They altered and improved the institutions of the surrounding world (Cicero-Africanus), and they built them in their own world. The reality of Roman law and its human nature that places men in the focus are evident for the researchers of Civil (Roman)

kező jog paradigmája, ismerete valóban megkerülhetetlen, és az egész pályán végigkísér. A 2000 szeptemberében a Földi Andrásral társszerzőként írt A római jog története és intézményi című tankönyv és kézikönyv, melynek első kiadása 1996-ban, ötödik, átdolgozott és bővített kiadása pedig 2000-ben elnyerte az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara által alapított és első ízben kiadott nívódíjat. A tankönyv és egyúttal kézikönyv huszonegyedik átdolgozott és bővített kiadása 2016 szeptemberében jelent meg. Remélhetőleg 2018-ban mód lesz egy újabb, bővített átdolgozott kiadás megjelentetésére. A római jog, túllépve valamiféle „technikai jogtudomány” szűk medrére, alakító-jává válik az európai társadalomnak is.

■ **Ösztöndíjas hallgatóként, majd kutatóként és egyetemi oktatóként bejárta a világot. Folyamatosan utazik, kultúr-diplomáciai tevékenységet is folytatva több neves felsőoktatási intézmény vendégprofesszora.**

– Magam is az ELTE-n végeztem, tanulmányaimat 1967 szeptemberében kezdtem meg. Először tudományos továbbképzési ösztöndíjas, majd tanársegéd, adjunktus, később pedig docens lettem. Az egyetemi tanári kinevezésemet 1984-ben kaptam meg. Hallgatóként többek között elvégeztem a strasbourgi Faculté Internationale pour l’Enseignement de Droit Comparé Amszterdamban tartott tanfolyamát, valamint a Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD) ösztöndíjával a Münchener Egyetem (Ludwig-Maximilians-University) Antik Jogtörténeti Intézetében (Leopold-Wenger-Institut für Antike Rechtsgeschichte) folytattam kutatómunkát. 1978-ban és 1988-ban részt vettem a Salzburg Seminar in American Studies „American Law and Legal Institutions” kurzusán. 1986 óta számos külföldi egyetemnek, így több olaszországi, amerikai (USA), franciaországi, spanyolországi, belgiumi, hollandiai, japán, dél-afrikai köztársasági, chilei, törökországi és kazahsztáni egyetemnek voltam és vagyok vendégprofesszora. A Római Állami Egyetemen („La Sapienza”) például négy alkalommal is meghívtak egy-egy szemeszterre. Fulbright-vendégprofesszorként a New York-i Benjamin N. Cardozo Jogi Karon oktattam. A TEMPUS-program keretében egy-egy hónapot töltöttem a Torinói, a Nancy-i, a Münchener, a Thessaloniki, az Amszterdami, a Firenzei, a Göttingeni és az Aix-en-Provence-i Egyetemen. 1999 nyarán az Oxfordi Oriel College vendégkutatója voltam. Az utóbbi években például Párizsban,

law and in general for the orators, philosophers and politicians related to the law. The legitimacy of teaching Civil (Roman) law at European universities was inevitable until the national law, the “ius patrium” gained ground in the legal education. In Hungary besides the Civil (Roman) law the “ius patrium” had also been taught at the University of Nagyszombat (now Trnava, Slovakia), which was founded in 1667, since the very beginning. Civil (Roman) law, or to be more precise its teaching create the framework of “international laws”. I think is another argument to teach Civil (Roman) law, from a historic perspective this time, at the age of teaching international laws. A whole study could be written about how and to what extent the prototype role of the Civil (Roman) law is present in the 21st century. The differences in the countries, we believe, can be still drawn back, albeit partly, to the differences of the reception of Civil (Roman) law. In the unified, or at least tendentially unified European legal practice and in its shaping Civil (Roman) law can play a significant role. Civil (Roman) law will keep its exemplary role for various legal systems far in the 21st century and in the following centuries as well. Civil (Roman) law is the paradigm of the autonomous law, and its knowledge is unavoidable as it goes along the whole career. The textbook and handbook entitled *History and Institutes of Roman Law*, which I wrote together with Professor András Földi was first published in 1996. Its 5th revised and enlarged version received the “Best Textbook Award” of the Faculty of Law of the Eötvös Loránd University in 2000. This textbook was the first one to get this award. The 21st revised and enlarged edition of the textbook and handbook was published in September 2016. Hopefully, in 2018 we will be able to publish a new, revised and enlarged version of the textbook. Civil (Roman) law beyond the narrow niche of some “technical law study” will shape European society as well.

■ **As a student and later as a researcher and a university professor You have travelled the world. You are always on the move, and as the guest professor of many prestigious institutions of higher education. You also do cultural diplomacy.**

– I also graduated from the Eötvös Loránd University, where I had begun my studies in September 1967. First I was an Assistant Professor of Law, then a Senior Assistant Professor of Law and later an Associate

Professor of Law. I was appointed a Chair Professor of the Department of Civil (Roman) Law in 1984. As a student – among others – I did the course of the Strasbourg Faculté Internationale pour l’Enseignement de Droit Comparé in Amsterdam, and I did research at the Leopold-Wenger-Institute of History of Law of the Ludwig-Maximilians-University, Munich availing myself of the scholarship of the Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD). In 1978 and in 1988 I attended the “American Law and Legal Institutions” course held at the Salzburg Seminar in American Studies. Since 1986 I have been visiting professor of many foreign universities in Italy, the USA, France, Spain, Belgium, the Netherlands, Japan, the Republic of South Africa, Chile, Turkey and Kazakhstan. The State University in Rome (La Sapienza) have invited me for a term four times. As a Fulbright Visiting Professor I taught at the Benjamin N. Cardozo Faculty of Law in New York City. Within the framework of the TEMPUS programme I visited the universities of Torino, Nancy, Munich, Thessaloniki, Amsterdam, Florence, Göttingen and Aix-en-Provence for a month each. In the summer of 1999 I was a fellow researcher of the Oriel College in Oxford. Recently I have been to Paris, Kazakhstan, Belgium and Bulgaria. Last time I visited Mexico, where I held a lecture about the Hungarian constitutional law. In the near future I will travel to Germany and to Spanish speaking countries, such as Spain (Valencia), Peru and Ecuador. There is a great interest in the Hungarian legal system all over the world. I am working on the foreign language publications that would fill the gap in this subject. Besides, I am planning to trace the direct or indirect impact of the Civil (Roman) law in every country of the world. My research has involved 90 countries so far.

■ **You speak seven foreign languages fluently and use the professional vocabulary in all of them. In addition, You read in many other languages. How can You keep up Your knowledge? What techniques could You recommend for language learning?**

– I have always been interested in languages, since my early childhood. I read a lot of the Hungarian literature in translations. I only dare to tell it now, because I did not mention it to my teacher(s) of Hungarian literature. Even today I read five daily papers regularly: The New York Times, the Frankfurter Allgemeine Zeitung, the French Le

Kazahsztánban, Belgiumban és Bulgáriában fordultam meg, a legutóbb Mexikóban jártam, ahol a magyar alkotmányjogról tartottam előadást. A közeljövőben Németországba, valamint spanyol nyelvterületekre készülök, Spanyolországba (Valencia), Peruba és Ecuadorba. Magyarország jogrendszere iránt komoly érdeklődés mutatkozik szerte a világban. Az ezzel kapcsolatos hiánypótló idegen nyelvű kiadványok készítésén dolgozom, valamint terveim között szerepel a római jog közvetett és közvetlen hatásának kimutatása a világ valamennyi országában. Tudományos munkásságom eddig 90 országra terjedt ki.

■ **A professzor úr hét idegen nyelven kiválóan beszél, a szakmai szókincset is birtokolva. Emellett még számos nyelven olvas. Hogyan tartja karban tudását? Milyen technikát javasolna a tanuláshoz?**

– Mindig is érdekelték a nyelvek, már gyermekkorom óta. A magyar irodalom tekintélyes részét fordításokban olvastam. Ezt már csak most merem mondani, annak idején nem hoztam ezt a magyartanár tudomására. Mind a mai napig öt napilapot olvasok rendszeresen: a The New York Timest, a Frankfurter Allgemeine Zeitun-

Monde, the Italian La Repubblica and the Spanish El Mundo. I find reading an excellent way of learning languages, and it also provides the everyday general information and helps with widening the view. I also like short stories. Together with legal literature I read thousands of pages every day. Today I am able to make lectures in English, French, German, Italian, Russian, Portuguese and Spanish. In these languages as a guest professor, visiting lecturer/fellow or a participant of international conferences (symposiums) in Hungary and abroad (on all the continents) I have held hundreds of lectures, series of lectures and courses including doctorate and post graduate ones. I read in Afrikaans and Dutch and in Latin and Ancient Greek. With the aid of dictionaries I also regularly read in Belarusian, Bulgarian, Galician, Croatian, Catalan (Valenciano), Polish, Macedonian, Romanian (Moldovan), Serbian, Slovakian, Slovenian, modern Greek and Ukrainian.

got, a francia Le Monde-t, az olasz La Repubblica-t és a spanyol El Mundót. Az olvasást kiváló nyelv tanulási módszernek tartom, ugyanakkor mindennapi tájékozottságot ad és a világszemléletünk bővítését is segíti. Szeretem a novellákat is. A jogi irodalommal is egybekötve napi több ezer oldalt olvasok. Jelenleg előadóképes vagyok angol, francia, német, olasz, orosz, portugál és spanyol nyelven. Ezekben a nyelveken részben vendégprofesszorként, részben meghívott előadóként, nemzetközi konferencia (szimpózium) résztvevőjeként belföldön és külföldön (valamennyi kontinensen) egyaránt több száz előadást, előadás-sorozatot és kurzust (így doktori, posztgraduális kurzust is) tartottam. Olvasok afrikaans és holland nyelven, valamint latinul és ógörögül. Szótár segítségével rendszeresen olvasok továbbá belarusz, bolgár, gallego, horvát, katalán (valenciai), lengyel, makedón, román (moldován), szerb, szlovák, szlovén, újböög és ukrán nyelven is.

■ **Van esetleg még olyan nyelv, amelyet szeretne megtanulni?**

– Az idegen nyelvek ismeretének szinten tartása is rengeteg gyakorlást kíván

meg. Szerencsére külföldi útjaimnak és a hazai diplomáciai eseményekre való meghívásoknak köszönhetően gyakran van alkalmam használni nyelvtudásomat. Újabb nyelvek tanulását most egyelőre nem tervezem, de egy kivétel mégis van, mégpedig a török nyelv. Legújabb, ez év novemberében megjelent könyvemben Törökország jogrendszerének bemutatására vállalkoztam. A könyv címe: Studies on Legal Relations between the Ottoman Empire/the Republic of Turkey and Hungary, Cyprus, and Macedonia. Selected Essays in Hungarian, English, German and Turkish (Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 2017). A kötetben kiemelt súlyt kap a magyar–török jogi kapcsolatok elemzése.

■ **Hogyan készül az ünnepekre?**

– Számomra az ünnep elválaszthatatlan a munkától. A napi program lényegesen nem módosul. Ezekben a napokban több lehetőségem lesz a zavartalan kutatómunkára. Az egyedüli változást az jelenti, hogy a munka mellett több klasszikus zenét, gondolok elsősorban Johannes Brahms hegedűversenyére, szimfóniáira és zongoraversenyekre, fogok hallgatni.

Végh Nóra Judit

eign languages. For the time being I am not planning to learn any other languages. Yet, there is one exception and it is the Turkish language. In my latest book which was published at the end of November 2017 I am dealing with the legal system of Turkey. The title of the book is: Studies on Legal Relations between the Ottoman Empire/the Republic of Turkey and Hungary, Cyprus, and Macedonia. Selected Essays in Hungarian, English, German and Turkish (Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 2017). Special emphasis is put on the analysis of Hungarian-Turkish legal relations in the book.

■ **How are You preparing for the holidays?**

– Holidays cannot be separated from work to me. The daily routine would not change significantly. In those days I will have more time for undisturbed research work. The only change will be that besides my work I will be able to listen to classical music more. I think of the violin concerto, symphonies and piano concertos by Johannes Brahms primarily.

■ **Is there any other language You would like to learn?**

– Keeping the level of your fluency in a foreign language requires a lot of practice. Fortunately, due to my travels abroad and the invitations to diplomatic events in Hungary I have the opportunity to use knowledge of for-